M.MONTESSORI METODIKASI ASOSIDA KATTA MAKTABGAÇA YOŞDAGI BOLALARDA MANTIQIY VA TANQIDIY FIKRLAŞNI RIVOJLANTIRIŞNING PEDAGOGIK ŞART-ŞAROITLARI

Xurşida Şayzakova Rustam qizi,
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti

Zulfiya Abdurasulova Abduşukur qizi,
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti
DOI: 10.67620/yoshlarvailm.0340037

Annotatsiya. Maqolada biz Montessori usuli asosida maktabgaça yoşdagi bolalarda mantiqiy va tanqidiy fikrlaşni rivojlantiriş uçun pedagogik şaroitlarni körib çiqamiz. Montessori usulining asosiy tamoyillari bola mustaqil faoliyati, didaktik materiallar bilan işlaş, faoliyatni erkin tanlaş imkoniyati va fikrlaş jarayonlarini rivojlantiriş uçun tayyorlangan ta'lim muhitining ahamiyati körib çiqiladi. Bolalarda tahlil qiliş, taqqoslaş, umumlaştiriş, muammoli vaziyatlarga yeçim topiş, öz fikrlarini asoslaşni rivojlantiruvçi pedagogik yondaşuvlar örganiladi. Maktabgaça ta'lim amaliyotida Montessori usulidan foydalaniş imkoniyatlari asoslanadi va uning samarali taşkil etilişi şartlari beriladi.

Kalit sözlar: M. Montessori metodikasi, maktabgaça ta'lim, katta maktabgaça yoş, mantiqiy fikrlaş, tanqidiy fikrlaş, mustaqil faoliyat, didaktik materiallar, rivojlantiruvçi ta'lim muhiti.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические условия развития логического и критического мышления у детей дошкольного возраста на основе метода Монтессори. Раскрываются основные принципы метода Монтессори: самостоятельная деятельность ребёнка, работа с дидактическими материалами, возможность свободного выбора видов деятельности, а также значение специально подготовленной образовательной среды для развития мыслительных процессов. Изучаются педагогические подходы, направленные на формирование у детей умений анализировать, сравнивать, обобщать, находить решения в проблемных ситуациях и аргументировать собственную точку зрения. Обосновываются возможности применения метода Монтессори в практике дошкольного образования и определяются условия его эффективной организации.

Ключевые слова: методика М. Монтессори, дошкольное образование, старший дошкольный возраст, логическое мышление, критическое мышление, самостоятельная деятельность, дидактические материалы, развивающая образовательная среда.

Annotation. This article examines the pedagogical conditions for developing logical and critical thinking in preschool children through the Montessori method. It discusses the fundamental principles of the Montessori approach, including children's independent activity, the use of didactic materials, freedom of choice in activities, and the importance of a prepared learning environment in promoting thinking processes.

The article also explores pedagogical approaches that foster children's abilities to analyze, compare, generalize, solve problem-based situations, and justify their own ideas. Furthermore, it substantiates the potential for applying the Montessori method in preschool education and identifies the conditions necessary for its effective implementation.

Keywords: Montessori method, preschool education, older preschool children, logical thinking, critical thinking, independent activity, didactic materials, developmental learning environment.

Kiriş

Maktabgaça ta'lim bosqiçi bolaning kognitiv faoliyati, mustaqil fikrlaşi va intellektual salohiyati şakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Uşbu bosqiçda muhim pedagogik vazifalardan biri bolalarning obyektlar va hodisalarni soliştirişga örgatiş, ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlaş, sabab-oqibat munosabatlarini tuşuniş, muammoli vaziyatlarga yeçim topiş va fikrlarni asoslaşdir. Şuning uçun, bu nuqtai nazardan, katta maktabgaça yoşdagi bolalarda mantiqiy va tanqidiy fikrlaşni rivojlantiriş ta'lim mazmuni usullari va pedagogik şaroitlarini yaxşilaşni talab qiladi. Mantiqiy fikrlaş bu bolaning obyektlar va hodisalar örtasidagi munosabatlarni aniqlaş, ma'lumotlarni tahlil qiliş, soliştiriş, guruhlaş va umumlaştiriş qobiliyatidir. Tanqidiy fikrlaş esa ma'lumotlarni tuşuniş va baholaş, savollar beriş, turli fikrlarni soliştiriş va asosli xulosalar çiqarişni anglatadi. Öqituvçilar tomonidan bolalarning faol örganişi amaliy tajriba, ular bilan muloqot qiliş va mustaqil qaror qabul qiliş imkoniyatlari uşbu fikrlaş şakllarini rivojlantirişda juda muhimdir. Maktabgaça ta'limga oid mahalliy ilmiy tadqiqotlar ham mantiqiy fikrlaşni rivojlantirişda didaktik öyinlar, muammoli vaziyatlar va interaktiv usullar bilan şuğullanadi [1].

Uşbu vazifalarni bajarişda Mariya Montessori tomonidan işlab çiqilgan pedagogik metodologiya nazariy va amaliy imkoniyatlarga ega. Montessori metodining asosi bolaning mustaqil faoliyati, tanlov erkinligi, maxsus didaktik materiallar bilan amaliy iş va bolaning rivojlaniş ehtiyojlarini hisobga olgan holda tayyorlangan ta'lim muhitidir. Uşbu yondaşuvda tarbiyaçi bolaning faoliyatini kuzatadi, kerak bölganda yönaltiradi, mustaqil örganiş uçun şaroit yaratadi Montessori metodiga bağişlangan ilmiy şarhda C. Marşall bola, tarbiyaçi va ta'lim muhiti örtasidagi özaro aloqani, didaktik materiallar bilan faol işni, faoliyatlarni mustaqil tanlaş imkoniyatlarini uşbu yondaşuvning tarkibiy qismlari sifatida ajratib körsatdi [2]. Montessori ta'lim salohiyatini baholaşda biz xulosalarimizni ilmiy dalillarga asoslaşimiz kerak. A.S. Lillardning klassik Montessori dasturidagi maktabgaça yoşdagi bolalarning rivojlaniş körsatkiçlari böyiça tadqiqotida Montessori dasturi qöşimça materiallar bilan boyitilgan va an'anaviy dasturlar bilan soliştirildi [3]. P. Courtier va boşqalar tomonidan Frantsiya davlat maktabgaça ta'lim tizimida ötkazilgan tasodifiy nazoratli tadqiqotda moslaştirilgan Montessori dasturi natijalari an'anaviy dastur natijalari bilan matematikada, ijro etuvçi funksiyalarda, ijtimoiy könikmalarda va savodxonlikda soliştirildi: Montessori dasturining ustunligi barça körsatkiçlar uçun namoyon bölmadi [4]. Uşbu natijalar şuni körsatadiki,

Montessori usulini baholaşda amalga oşiriş şartlari va aniq rivojlaniş körsatkiçlarini alohida körib çiqiş kerak.

Maktabgaça yoşdagi bolalarda tanqidiy fikrlaşni rivojlantiriş masalasi C. ÖReilly, A. Devitt va N. Hayes tomonidan ham körib çiqilgan: ular 3-5 yoşli bolalar qanday qilib tanqidiy fikrlaş könikmalarini hikoya qiliş, dialogik muloqot, kattalarning qöllab-quvvatlaşi Storythinking dasturida namoyon etişini örgandilar 17 bola va ikki guruhda ikki nafar pedagog bilan olib borilgan tadqiqot şuni körsatadiki, bolalarning tanqidiy fikrlaşi pedagogik qöllab-quvvatlaş va hamkorlik bilan yuzaga kelişi mumkin [5]. Özbek tilidagi ilmiy maqolalarda öyin usullari, savol-javob strategiyasi, ijodiy fikrlaşni rağbatlantiruvçi yondaşuvlar ham bolalarda tanqidiy fikrlaşni rivojlantiriş vositalari sifatida körib çiqiladi [6]. Bunga qöşimça ravişda, Montessori usulining mantiqiy va tanqidiy fikrlaşni rivojlantiruvçi pedagogik şaroitlarini aniqlaş ilmiy va amaliy vazifadir. Xususan, rivojlantiruvçi ta'lim muhitini taşkil etiş, yoş xususiyatlariga mos didaktik materiallarni tanlaş, bolaning mustaqil faoliyati va erkin tanlovini qöllab-quvvatlaş, muammoli vaziyatlarni yaratiş va tarbiyaçining yönaltiruvçi faoliyatini töğri taşkil etiş keng qamrovli hisobga olinişi kerak. Uşbu şaroitlarning bolalarning tahlil qiliş, taqqoslaş, umumlaştiriş, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlaş va öz fikrlarini asoslaş könikmalarini rivojlantirişdagi imkoniyatlarini ilmiy örganişimiz kerak.

Tadqiqotning maqsadi - M. Montessori metodikasi asosida katta maktabgaça yoşdagi bolalarda mantiqiy va tanqidiy fikrlaşni rivojlantirişga xizmat qiluvçi pedagogik şart-şaroitlarni aniqlaş hamda ularning mazmunini ilmiy-nazariy jihatdan asoslaş.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Montessori usuli orqali maktabgaça yoşdagi bolalarda mantiqiy va tanqidiy fikrlaşni rivojlantiriş masalasi xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda turli jihatlardan körib çiqilgan. C. Marşall Montessori ta'limi haqidagi ilmiy adabiyotlarni tahlil qilgan, bu esa bolalarning mustaqil faoliyatining ahamiyati, didaktik materiallar va rivojlaniş muhitini öz içiga oladi [1]. A.S. Lillard esa Montessori maktabi va an'anaviy maktablarga qatnaşgan bolalarning rivojlaniş körsatkiçlarini soliştirib, har ikki tizimning farqlarini örgangan [2]. P. Courtier va uning hammualliflari esa Montessori ta'limining bolalarning akademik, kognitiv va ijtimoiy rivojlanişiga qanday ta'sir körsatişini örganişgan [3].

C.ÖReilly, A. Devitt va N. Hayes maktabgaça yoşdagi bolalarda tanqidiy fikrlaşni rivojlantirişda hikoya qiliş, muloqot va pedagogik qöllab-quvvatlaşning ahamiyatini örganişgan [4]. Mahalliy tadqiqotçilar, masalan, U.K. Karimova zamonaviy pedagogik yondaşuvlar orqali tanqidiy fikrlaşni şakllantirişni tahlil qilgan [5], G.M. Qurbonboyeva bolalarga tanqidiy fikrlaşni örgatiş usullariga e'tibor qaratgan [6], S. Z. Sultonova esa 6-7 yoşdagi bolalarda mantiqiy fikrlaşning ahamiyatini körsatgan [7]. Y.B. Xolmatova ham maktabgaça yoşdagi bolalarda mantiqiy fikrlaşni rivojlantiriş böyiça tadqiqotlar olib borgan [8]. Adabiyotlarni tahlil qiliş şuni körsatadiki, Montessori usulida mustaqil faoliyat, erkin tanlov va didaktik materiallardan foydalaniş bolalarda tahlil qiliş, taqqoslaş, umumlaştiriş va öz fikrini asoslaş könikmalarini rivojlantiriş bilan bevosita boğliqdir. Uşbu pedagogik şaroitlarni butun tizim sifatida örganiş maqolaning asosiy

yönalişi bölib qoladi.

Tadqiqotning metodologik asosi M. Montessori metodologiyasi va maktabgaça yoşdagi bolalarda mantiqiy va tanqidiy fikrlaşni rivojlantiriş böyiça ilmiy qaraşlardir. Foydalanilgan usullar ilmiy adabiyotlarni tahlil qiliş, qiyosiy tahlil, tizimlaştiriş va umumlaştirişdan iborat edi. Uşbu usullar orqali Montessori ta'lim muhiti, bola mustaqil faoliyati va didaktik materiallarning fikrlaş könikmalarini rivojlantirişdagi roli örganildi [1; 2; 3].

Tahlil asosida mantiqiy va tanqidiy fikrlaşni qöllab-quvvatlovçi quyidagi pedagogik şartlar aniqlangan:

Rivojlaniş muhiti: yoşga mos didaktik materiallar va mustaqil faoliyat uçun şaroitlar.

Mustaqil tanlov: bolaga mustaqil ravişda tanlaş va bajariş uçun vazifa beriş.

Muammoni hal qiliş vazifalari: taqqoslaş, tasniflaş, ketma-ketlikni aniqlaş va yeçim topiş.

Dialogik muloqot: savol-javob orqali bolaning fikrlarini ifodalaş va asoslaşni qöllab-quvvatlaş.

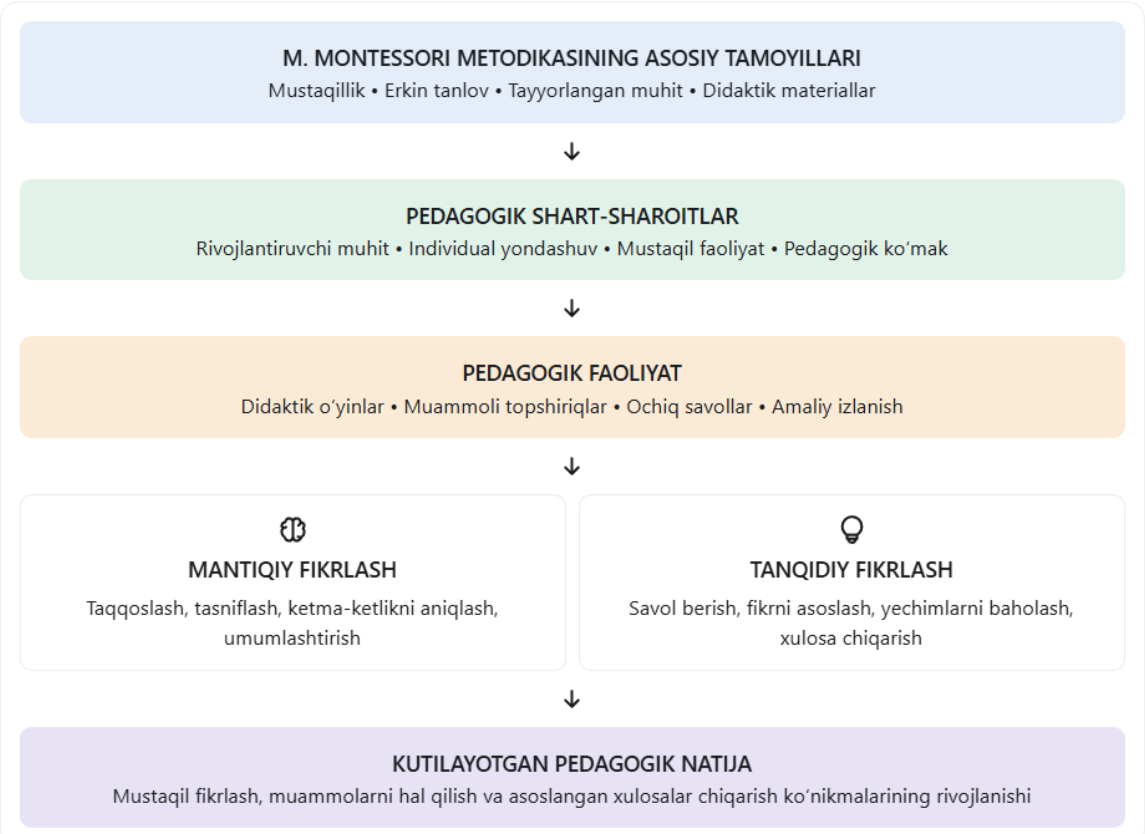
Pedagogik kuzatiş: bolaning imkoniyatlarini hisobga olgan holda kerakli yönaltiruvçi yordam.

Uşbu şartlar Montessori metodologiyasining asosiy tamoyillarini mantiqiy va tanqidiy fikrlaşni rivojlantiriş vazifalari bilan uyğunlaştiriş asosida şakllantirilgan. Tadqiqot nazariy, ammo kelajakda pedagogik şartlarning amaliy samaradorligini aniqlaş uçun diagnostik mezonlar va eksperimental işlar işlab çiqilişi kerak.

Muhokama va natijalar

Uşbu maqolada M. Montessori metodiga köra katta yoşdagi maktabgaça yoşdagi bolalarda mantiqiy va tanqidiy fikrlaşni rivojlantiriş uçun pedagogik şaroitlar tahlil qilindi. Tahlil natijasida bolalarning mustaqil faoliyati, rivojlantiruvçi ta'lim muhiti, didaktik materiallardan foydalaniş va pedagogik qöllab-quvvatlaş uşbu jarayonning muhim tarkibiy qismlari ekanligi aniqlandi [1; 2]. Olingan nazariy natijalar Montessori metodi bolalarning mustaqil tadqiqot va amaliy faoliyatiga alohida e'tibor qaratişini körsatadi. A.S. Lillard va P. Courtierning hammualliflikdagi tadqiqotlari Montessori ta'limi va rivojlaniş körsatkiçlari örtasidagi munosabatlarni örganişga bağişlangan biz uşbu yondaşuvni turli mezonlar böyiça baholaşimiz kerak [2; 3], şu bilan birga tanqidiy fikrlaşga bağişlangan tadqiqotlarda dialogik muloqot, savollar beriş, fikrni asoslaş qobiliyati muhimdir [4; 5].

Tahlil asosida mantiqiy fikrlaşni rivojlantiriş uçun vazifalarni taqqoslaş, tasniflaş, ketma-ketliklarni aniqlaş va mavzularni umumlaştiriş mos deb topildi. Tanqidiy fikrlaş muammoli vaziyatlar yaratilganda, oçiq savollar berilganda, turli yeçimlar muhokama qilinganda, bolalarning javoblari tuşuntirilişi rağbatlantirilganda rivojlanadi bu faoliyatlar bolalarning fikrlaş jarayonida faol iştirok etişiga imkon beruvçi pedagogik yondaşuvlardir.

1-rasm. *M. Montessori metodikasi asosida katta maktabgaça yoşdagi bolalarda mantiqiy va tanqidiy fikrlaşni rivojlantirişning konseptual sxemasi*

Tadqiqotning asosiy natijalaridan biri Montessori metodiga asoslangan pedagogik şaroitlarni bir tizimga birlaştirişdir rivojlaniş muhitini taşkil etiş, mustaqil tanlovni qöllab-quvvatlaş, didaktik materiallardan maqsadli foydalaniş, muammoli vazifalarni qöllaş va pedagogik kuzatiş. Uşbu şaroitlarni uyğunlaştiriş bolalarda mantiqiy va tanqidiy fikrlaşni rivojlantiriş uçun metodik yondaşuvni şakllantirişning nazariy asosini taşkil etadi. Ta'kidlaş joizki, uşbu maqolaning natijalari adabiyot tahlili va nazariy umumlaştirişdan olingan. Taklif etilgan pedagogik şaroitlarning amaliy samaradorligi haqida yakuniy xulosalar çiqariş uçun maktabgaça ta'lim muassasalarida kuzatiş va tajriba ötkaziş zarur.

Xulosa

Nazariy tahlil şuni körsatdiki, bolalarning mustaqil faoliyati, erkin tanlovi va rivojlantiruvçi ta'lim muhiti maktabgaça yoşdagi bolalarda Montessori usuli orqali mantiqiy va tanqidiy fikrlaşni rivojlantiriş uçun muhimdir. Montessori usulining didaktik materiallarini amaliy topşiriqlarni bajariş mustaqil tadqiqot tamoyillari bilan birlaştiriş, fikrlaşni rivojlantirişga qaratilgan pedagogik faoliyat bilan birlaştiriş zarur. Tahlil natijasida aniqlanişiça, taqqoslaş, tasniflaş, ketma-ketlikni aniqlaş va umumlaştiriş böyiça topşiriqlar mantiqiy fikrlaşni rivojlantiriş uçun muhimdir. Muammoli vaziyatlar, oçiq savollar, ğoyalar almaşinuvi va xulosalarni asoslaş böyiça faoliyatlar tanqidiy fikrlaşni rivojlantiriş uçun muhimdir. Uşbu yondaşuvlar bolalarning yoşi va individual xususiyatlariga muvofiq taşkil etilişi kerak.

Tadqiqot asosida quyidagi tavsiyalar işlab çiqildi:

1. Maktabgaça ta'lim muassasalarida Montessori usuliga muvofiq rivojlantiruvçi ta'lim muhiti yaratiladi.

2. Bolalarning mantiqiy fikrlaşini rivojlantiriş uçun didaktik vazifalardan taqqoslaş, guruhlaş, ketma-ketlikni aniqlaş va muammolarni hal qiliş foydalaning.

3. Oçiq savollar, munozaralar va mustaqil fikrni asoslaydigan maşqlar orqali tanqidiy fikrlaşni rivojlantiriş uçun faoliyatlarni taşkil eting.

4. Öqituvçilarga Montessori usuli tamoyillari va fikrlaş könikmalarini rivojlantiriş usullari böyiça metodik tavsiyalar bilan ta'minlang.

5. Taklif etilgan pedagogik şaroitlarning amaliy samaradorligini aniqlaş uçun diagnostik mezonlarni işlab çiqing va eksperimental işlarni taşkil eting.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Courtier P., Gardes M.-L., Van der Henst J.-B., Noveck I. A., Croset M.-C., Epinat-Duclos J., Léone J., Prado J. Effects of Montessori Education on the Academic, Cognitive, and Social Development of Disadvantaged Preschoolers: A Randomized Controlled Study in the French Public-School System. Child Development, 2021.

2. Lillard A. S. Preschool Children's Development in Classic Montessori, Supplemented Montessori, and Conventional Programs. Journal of School Psychology, 2012.

3. Marshall C. Montessori Education: A Review of the Evidence Base. npj Science of Learning, 2017.

4. Montessori M. The Discovery of the Child: Formerly Entitled The Montessori Method: Scientific Pedagogy as Applied to Child Education in the Children's Houses. Amsterdam: Montessori-Pierson Publishing Company, 2007.

5. O'Reilly C., Devitt A., Hayes N. The Storythinking Programme: A Framework for Nurturing Critical Thinking in Preschool. European Early Childhood Education Research Journal, 2025.

6. Amanova A. D. Maktabgaça ta'limda bolalarning mayda qöl motorikasini rivojlantiriş metodikasi. Maktabgaça va maktab ta'limi, 2026.

7. Karimova U. K. Maktabgaça yoşdagi bolalarda tanqidiy fikrlaşni şakllantiriş: zamonaviy pedagogik yondaşuvlar va interaktiv metodlar. Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya, 2025.

8. Qurbonboyeva G. M. Maktabgaça yoşdagi bolalarni tanqidiy fikrlaşga örgatiş. Maktabgaça va maktab ta'limi, 2026.

9. Sultonova S. Z. 6-7 yoşdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlaşda mantiqiy fikrlaşga örgatişning ahamiyati. Maktabgaça va maktab ta'limi, 2026.

10. Xolmatova Y. Maktabgaça yoşdagi tarbiyalanuvçilarning mantiqiy fikrlaşini rivojlantiriş ijtimoiy zarurat sifatida. Maktabgaça va maktab ta'limi, 2026.